

Handwritten signature

**ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆՆԸ ԵՒ
ՄԱՏԹ. ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ**

Multiple handwritten signatures and scribbles on the left side of the page.

Handwritten signature

ԽՈՒԴԱՆ

ԳՐԸՐ 5 ԿԱՊ.

ԹԻՖՆԻՍ

Տպարան «ՀԵՐՄԷՍ» Գրաֆսկայիա փող. 6

1911

31758

Handwritten signature

Multiple handwritten signatures and scribbles on the right side of the page.

ՀՐԵՏԱՐԵՆԻՉՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ

31758

Ի նկատի ունենալով այն տարտամ դրու-
թիւնը, որ տիրում է կաթողիկոսական թեկնածու-
ների հարցում, որ համարեա ոչ ոք սիրտ չի ա-
նում բաց ձակատով որ և է թեկնածուի անուն
տալ, որ արժանաւոր և բարձրաստիճան անձա-
ւորութիւնները ենթարկւում են անձնական կրքոտ
շահերի շահատակութեանը, հրատարակում ենք
պ. Սուրբանի այս յօդւածը առանձին բրօշիւրով,
որպէսզի ամեն ոք քիչ շատ կարողանայ իրագեկ
լինել կաթողիկոսական թեկնածուներից գոնէ
մէկի մասին և շատերի մթագնած աչքերից ընկնի
այդ քօղը, որ անձնական հաշիւների պատճառով
քաշել են սա կամ նա:

Այս յօդւածը հրատարակուել է «Սուրբան-
դակ» թերթում Մատթէոս վարդապետի Մշակում
տպուած յերիւրանքների դէմ, Կարապետ եպիս-
կոպոսի մասին:

ՊԵՐՏԻՆԻԱՆԻԱ

ՊԵՐՏԻՆԻԱՆԻԱ

ՊԵՐՏԻՆԻԱՆԻԱ

ՊԵՐՏԻՆԻԱՆԻԱ

ՊԵՐՏԻՆԻԱՆԻԱ

I.

«Մշակի» սոյն տարւայ № 8-ում «Մի բացատրութիւն» վերնագիրը կրող խմբագրական ծանուցման մէջ մեզ հետ անշուշտ շատերը կարգացին, որ էջմիածնի սինդոքի անդամ բրձ. Մատթէոս վարդապետը կարապետ եպիսկոպոսի դէմ գրած մի յօդուած է ուղարկել նոյն թերթին և հիւրընկալութիւն խնդրել, որովհետև մարդը ճշմարտութիւն է ասելու: Իր «ճշմարտութիւններն» անպատճառ հիւրընկալիլ տալու համար վարդապետն ի միջի այլոց գրած է հղել. «Ես հաւատում եմ, որ ինչպէս մինչև այժմ «Մշակի» էջերը ինձ համար բաց են հղել և այսքան երկար տարիների ընթացքում ես թոյլ չեմ տուել սուտ, միտումաւոր յօդուածներ գրել, այնպէս էլ այս անգամ ես հրատարակ եմ՝ զալիս միայն եւ միայն ճշմարտութիւն ասելու».

(ընդգծումը մերն է):—Եւ խմբագրութիւնը, որ կարապետ եպիսկոպոսի դեռ դեկտեմբերի 27-ին ուղղած նամակը

չէր տպել, «չկամենալով բորբոքել մի հարց, որ միանգամայն անպատեհ և անօգուտ տեղն արծարծուեց» (տես Մշակ» № 8), զգացուած Մատթէոս վարդապետի այս սրտառուչ կոմպլիմենտից, «Մշակի» № 12-ում տպագրութեան է յանձնել «ճշմարտութիւններ» ասող այդ յօդուածը, թէև «Մշակը» կարապետ եպիսկոպոսի դէմ և նրա հրատարականի շուրջը յարուցուած խնդրի վերաբերմամբ միանգամայն վայելուչ դիրք էր բռնել, անշուշտ քաջ իմանալով՝ թէ այդ ամբողջ զալմապալն ու հարայ-հրոցը սրտեղից է գալիս, ուր է գնում և ինչպիսի նենգամիտ մեքենայութիւնների արդիւնք է՝ ցանկալի նպատակի հասնելու համար: «Մշակը» տպագրել է, ասում ենք, այդ յօդուածը, թէև նրա խմբագրութիւնը վարդապետի սղերսախառն տողերն ու «ես թոյլ չեմ տուել սուտ, միտումաւոր՝ յօդուածներ գրել» խօսքերը կարդալով, այնքան հոտառութիւն պէտք է ունենար, որ գլխի ընկնէր, թէ, այդտեղ մի «և», այն էլ շատ մեծ «և» կայ, որ հայր յօդուածագիրը խորամանկութեամբ խմբագրութեան վստահութիւնը իր կողմը գրաւելով շահագործելու է նրա թերթի էջերը և «սուտ» ու ուղղակի «միտումաւոր» տողեր գրելու:—

Յիրաւի, երբ ակելի քաջընկել ու ոտնատակ է տրուել ճշմարտութեան սուրբ դադափարը, քան այսպիսի դէպքերում, երբ մարդկանց խօսեցնողն իրօք կիրքը, չկամութիւնը, թշնամանքն ու սրբոներում ամբարած տարիները ատելութեան թոյնն

ՊԵՐՏԻՆԻԱՆԻԱ

ՊԵՐՏԻՆԻԱՆԻԱ

է եղել: Սակայն ծուռ ճանապարհով ճշմարտութեան մօտենալ ցանկացողները, նրանց թուում և Մատթէոս վարդապետը, միշտ պիտի յիշեն անմահ բանաստեղծի խօսքերը. «վայ նրան, որ մեղքով է մօտենում ճշմարտութեան, ճշմարտութիւնն երբէք չի խնդայ նրան» (Շիւլեր):

II

Կարճատե հիւանդութիւնից յետոյ՝ հանգեալ ի Տէր Վեհափառ Կաթողիկոսը: Անըուժելի ախտով տառապող Օծեալ հիւանդի ընտանի մահը նենգամիտ ուղիներին յետ չլանգնեցրեց դիւային խաղեր յօրինելու ճիշտ այն ժամին, երբ Վեհափառն ջեցաեալին իսկապէս յարգողները երկիւղած պատկառանքով գլուխ պէտք է խոնարհեցնէին նրա բաց դագաղի ու գերեզմանի, թարմ շիրիմի ու օրհնեալ յիշատակի առաջ, Տիրոջից նրա համար քաղցր դատաստան հայցելով միայն: Սրա փոխարէն, սակայն, օծեալ դին խաւար ամբողջ նորից գրգռելու աբրկայ դարձրին: Դեռ հիւանդութեան ժամանակ «հորիզոնը» մի լուր պղեց, ըստ որի՝ Կարապետ եկեղեցուպետն էր դուրս գալիս Վեհի հիւանդութեան պատճառ. ու երբ մահը վրայ հասաւ, այդ նոյն թերթը իր գլխաւոր ուժերի բերանով նոյն եպիսկոպոսին պարզապէս «հայրապետասպան» դուրս բերեց՝ հիմնուելով այն լուրերի, զրոյցների և պառաւական ասէ-կօսէների վրայ, որ հաւաքուել էին Երե-

ւանի փողոցներում և որ միշտ էլ առաջ են դալիս ամեն մի բարձրաստիճան անձի շուրջը. չէ՞ որ ժողովուրդը սովոր է միշտ իր յախուււրն երևակայութեամբ խորհրդաւոր մշուշով պատելու նմանօրինակ ամեն մի դէպք:—Սօսուեցաւ ու գըրուեցաւ, որ Վեհը՝ եպիսկոպոսի հետ ունեցած խօսակցութիւնից անմիջապէս յետոյ է իր ցաւերն զգացել ու հիւանդութիւնն ստացել, ապա՝ թէ հրաժարականի ընթերցման անմիջակամ ազդեցութեան տակ նկարագրուեցաւ յուզիչ ու տրագիք տեսարան—բնորոշ խօսակցութիւններով և այլն և այլն և այս ամբողջի ուշագրաւ ֆինալը՝ Կարապետ եպիսկոպոսը իր կոպիտ խօսքերով սրտապատառ է արել «Երկաթէ պատրիարքին»: Եւ այդ մարդկանց ոգեւորութիւնն այն աստիճանի էր հասել, արած գիւտի պատճառած հոգեկան զմայլանքն այնպէս վերացրել էր նրանց և միևնոյն ժամանակ այնպէս մթնագնել բորբոքուած ուղեղները, որ մի ըոպէ չէին մտածում ու հաշիւ տալիս իրենց, թէ այս ի՞նչ են անում, յարգելի բարձր անձնաւորութեանն ի՞նչպէս իջեցնում, պղտիկացնում ու մի չնչին բան են դարձնում: Հին դարերից մեզ ժառանգութիւն հասած արեւելեան ամենատիպիք բռնակալի՝ սուլթան Աբդուլ-Համիդի դէմ ճակատ առ ճակատ կուռող արի պատրիարքը, իր ազգի դարաւոր տառապանքը գըրկած, կամիր գազանի դէմ ծառայած անվեհեր ուղին, այդ իսկ պատճառով իր հօտից «Երկաթէ պատ-

րիարք» պատուանունն ստացած, տաճկական արհաւիրքների և խժողովիւնների բովանդակ սարսափը կրած, 200 հազարի արիւնը իր աչքով տեսած ու այդ բոլորին ղիմացած քաջ հովիւը» չի գիմացել իր ստորագրեալ եպիսկոպոսի «կոշտ» խօսքերին և սրտաճաք է եղել...

Մտածել ու մտածում են գէթ մի բոպէ այս զաւեշտի հերոս հեղինակները, որ դրանով ամենամեծ անարգանքըն են հասցնում հանգուցեալ Հայրապետի նաև պատրիարքական ամբողջ անցեալին: Եթէ մտածած լինէին, անշուշտ Վեհի թաղման առթիւ էջմիածին հաւաքուած պատգամաւորների առաջ էլ չէին դնի այս «խնդրի» քննութիւնը, իսկ գրուելուց յետոյ էլ խոհեմութեամբ վերցնել կըտային: Բայց ի՞նչ ենք տեսնում. մի քանի ժամ շարունակ ձեծուում է խնդիրը, քաշքըշուում են մամուլի զանազան օրգաններ, կարապետ եպիսկոպոսը և ուրիշները, կարգացուում է շարաքաստիկ հրաժարականը. պարզուում է, որ եպիսկոպոսը խօսակցութիւն է ունեցել Վեհի հետ նոյեմբերի 19-ին և հրաժարական տուել 21-ին. Վեհը կատարեալ սոողջ 28-ին եկեղեցի է իջել իսկ 29-ին հիւանդացել: Մի խումբ բժիշկներ այդ հիւանդութիւնը եպիսկոպոսի հետ ունեցած միջնադէպի արդիւնք համարելը բժշկական տեսակէտից անտեղութիւն, ոմանք էլ աբսուրդ են անուանել: Ժողովում բժիշկ Արծրունին շատ որոշակի այդ անտեղութիւնը մատնանշել է: Եւ հետևեալ օրը

ժողովը իր եզրակացութիւնն է հանել. վիշտ յայտնել Տէր Տեղակալին կարապետ եպիսկոպոսի կիրառած մի քանի անպատշաճ դարձուածքների համար, վիշտ յայտնել նաև ամբողջ միաբանութեան բռնած ընթացքի համար: Հայրապետասպանութեան մեղադրանքն այդպիսով վշտի է փոխարկուում... Ի՞նչպէս մենք էլ մեր վիշտը, այն էլ դառն ու խորին վիշտը չյայտնենք հրէշաւոր մեղադրանքի հեղինակներին և այդ մեղադրանքը վշտի փոխարկողներին:

Եւ եթէ այս ամենին աւելացնենք նաև դոքտոր Պաղլիի յայտնագործութիւնները, պատկերը կատարեալ կլինի: «Մժշակի» № 13-ում Պոլսի «Ժամանակ» թերթից քաղած՝ առաջ է բերւած այդ բժշկի յօդուածի կարևոր մասերը: Բանից դուրս է գալիս, որ հանգուցեալ Հայրապետին գերեզման տանող հիւանդութիւնը վաղուց բուն դրած է եղել նրա մէջ և «անբուժելի» ճանաչուած: Յարգելի բժիշկը յանդիմանութիւն է կարողում թիւրքիայի պատգամաւորներին, որ այդ կարևոր հանգամանքը հրապարակ չեն հանել ընտրովթիւններից առաջ: Սակայն եթէ ոչ ոք չի իմացել կամ իմացել և «քաջութիւն» չի ունեցել այդ խընդիրը հրապարակելու, չէ՞ որ ինքը հանգուցեալը շատ լաւ է իմացել իր արատը. ի՞նչ էր նա անելու. ի՞նչ արաւ երջանկայիշատակ Վարժապետեանը: Չենք ծածկում, բժիշկ Պաղլիի այդ յայտնագործութիւնները մեր մէջ շատ տխուր խոհեր են ծնեցնում:

Այս բոլորից յետոյ և սրանց դիմաց այլևս ի՞նչ ունիք ասելու, Կարապետ եպիսկոպոսի դէմ անյուր ամբաստանութիւն յօրինող հողերական և աշխարհական պարոններ. գէթ այժմ պիտի զգանք ձեր արածի ամբողջ վատութիւնը:—Դառնանք այժմ Մատթէոս վարդապետի յօդուածին:

III

«Մշակի» չորս ամբողջական սիւնեակներուս փոել է Մատթէոս վարդապետն իր ներհուն մտքի գոհար «ճշմարնութիւնները», «անբարեխղճութիւն» համարելով լռելը Կարապետ եպիսկոպոսի և նրա հրաժարականի մասին, «մանաւանդ որ,—ասում է սուրբ հայրը լրագրական վէճերը մի տեսակ կուսակցական բնաւորութիւն ստանալով, բուն խնդիրը, նրա էութիւնն ու արժէքը յետ են մըղուում»: Եւ նա չի լռել ու տղազրութեան է յանձնել մի այնպիսի զազիր յօդուած, որի նմանը վերջին տարիներս հայ մամուլի մէջ չի երևացել և որի ընթերցումից ա՛նկն մի բարեկիրթ մարդ սարսուռ կզգայ անշուշտ: Երբ խնդիրը յիրաւի «կուսակցական բնաւորութիւն է ստացել», կարող էր արդեօք լուռ մնալ այն Մատթէոս վարդապետը, որ Կարապետ եպիսկոպոսի անունն առանց սոսկումի ու ջղաձգութեան չէ լսել և որ իր կրօնաւորական կեանքի ընթացքում ամենաչնչին առիթն անգամ բաց չի թողել վատաբանելու,

վարկարեկելու նրան տարապարտուց: Այն վարդապետը, որ դեռ տարիներ առաջ կատաղի արշաւանք էր սկսել Կարապետ սրբազանի դէմ ու նրա մէջ «միկրոսկոպով անգամ բարեխղճութիւն չէր գտնում», կարող է ներկայ դէպքում անաչառ լինել նրա վերաբերմամբ և «միայն ու միայն ճշմարտութիւն ասել»:—Բիւֆօնի խօսքերը, թէ «ոճը ինքը մարդն է» ճշմարիտ են, այո, հայր Մատթէոս, և դուք ձեր այդ յօդուածով ծառանում էք մեր առաջ ձեր բովանդակութեամբ, ձեր սև հողու կատարեալ ամբողջութեամբ:

Վայել է արդեօք մի վարդապետի այնպիսի լեզու բանեցնելու նոյն իսկ մի սոսկ անձի նկատմամբ, որպիսին դուք էք բանեցրել մի արժանաւոր եպիսկոպոսի վերաբերմամբ, որի նմանները հայ մարտիրոս եկեղեցին հեշտութեամբ չէ ծնում: Եթէ դուք, ընթերցող, չգիտէք թէ ի՞նչ բառեր է բաց թողել հայր սուրբն իր յօդուածին բնաբան դրած առակի միջից. նեղութիւն քաշեցէք սուրբ պիրք բանալու և ձեր առաջ կը պատկերանայ Քրիստոսի աշակերտն իր բոլոր ազեղութեամբ ու կը համոզուիք, թէ գործ ունիք մի այնպիսի փոքրոզի վանական տիպի հետ, որ պատշաճի և վայելչութեան սահման չի ճանաչում և չի խնայում. ո՛չ միայն իրենից ամբողջ հասակով, պաշտօնով ու աստիճանով բարձր սրբազանագարծ պաշտօնեայի, այլև ընթերցողի բարոյական զգացումները:

Ա՛մեն անգամ երբ Կարապետ եպիսկոպոսի

դէմ այս մարդու յօդուածներն ենք կարդացել, ճիշտ է, միշտ էլ Կրիլովի յայտնի վիզի և քոթոթի առակն ենք յիշել, բայց այս անգամուանն ուղղակի չափից գուրս է՝ իր վոքըրիկ անձը հրապարակի վրայ դնելու և իր մասին խօսել տալու համար ոչ մի բանի առաջ կանգ չէ առնուած:— Բայց անցնենք և տեսնենք թէ ի՞նչ է ասում էջմիածնի միաբանութեան այդ «Պալաքեան վարդապետը»:

Պատմելով Կարապետ եպիսկոպոսի հրաժարականի ա. պարբերութեան բովանդակութիւնը, վարդապետն ասում է որ սրբազանը «ծածկել է» ճշմարտութիւնը և «ստեր ասել»: Բարի:— Կարապետ եպիսկոպոսի շարաբաստիկ խօսակցութիւնը հանգուցեալ Հայրապետի հետ է եղել. առանց որնէ մէկի ներկայութեան: Վեհից կրած վերաւորանքի շարժառիթը բացատրելու համար՝ նա գրել է իր հրաժարականում այդ խօսակցութեան՝ դրան վերաբերեալ՝ մասը. Մատթէոս վարդապետը այլ կերպ է ներկայացնում այդ պատմութիւնը: Միւս կողմից Կարապետ եպիսկոպոսի «Հովտում» տուած բացատրութիւնները նորից հաստատում են հրաժարականի պատմածը: Արդ՝ մէջ տեղը «սուտ» ասողն ո՞վ է. Կարապետ եպիսկոպոսը, թէ՞ Մատթէոս վարդապետը: Վերջինս այդ խօսակցութեան մանրամասնութիւնները ճրտեղից կարող էր իմանալ. կարելի՞ բան է ենթադրել, թէ հանգուցեալ կաթողիկոսը կանչել է Մատթէոս վարդապետին և նրան մէկիկ-մէկիկ պատմել իրենց մէջ

տեղի ունեցած խօսակցութեան բոլոր կէտերը. համուած ենք՝ ոչ: Եւ որովհետեւ այդ խօսակցութիւնն իր ամբողջ մանրամասնութեամբ մենք լսել ենք Կարապետ եպիսկոպոսին շատ մօտգտնուող անձանցից, որոնց նա պատմել է վեհի մօտից ելնելուց անմիջապէս յետոյ, այսինքն այն ժամանակ, երբ այդ մասին հրապարակի վրայ ոչինչ չկար ու ենթադրել իսկ չէր կարելի, թէ այդ ձևով հրապարակ կգայ և ուրեմն եպիսկոպոսը ղիտաւորեալ կերպով իր մտերիմներին ճշմարտութիւնն այլ կերպ չէր ներկայացնի, և որովհետեւ մեր լսածը միանգամայն նոյն է, ինչ որ ասուած է հրաժարականի և «Հովտի» մէջ, ապա պէտք է հետեցնել, «ստեր» ասողը հէնց ինքը Մատթէոս վարդապետըն է:

Որովհետեւ, եթէ Կարապետ եպիսկոպոսը յանդգնած լինէր և Վեհի հետ ունեցած իր խօսակցութիւնը կեղծած ու սուտ ձևով նրան ներկայացրած, ապա նա կը կանչէր Կարապետ եպիսկոպոսին և կասէր. «եպիսկոպոս, ես ձեզ ստախօս անուանեցի, դուք վիրաւորուեցաք, ելաք զնացիք ու այս հրաժարականը բերիք ինձ. որ դուք յիրաւի ստախոս էք, անձ Ձեզ՝ այս մէկ սուտ, այս երկուս, այս երեք և այլն» ու մէկիկ մէկիկ նրա առաջ կը դնէր ստախօսութեան բազմաթիւ օրինակները և կը կարկամեցնէր նրան. կարճ կ'լինէր ծպտուն անգամ հանել եպիսկոպոսը, երբ նա իր ստախօ-

սութեան փաստերը գրով արձանացրած Վեհի ձեռքը տուած լինէր: Ամենակին: Եւ որովհետև Վեհն այդ չի արել, ընդհակառակն, նրա ցանկութիւնն է եղել հրաժարականը յետ տալ ու նրան կրկին Պարսկաստան ճամբել, նշանակում է եպիսկոպոսն էլ ոչ մի սուտ բան չի գրել հրաժարականում: Մեր տրամաբանութիւնն ու մտածողութիւնն այս է թելադրում մեզ:—Բայց քանի որ Մատթէոս վարդապետը ամենայն համարձակութեամբ հրապարակով, վստահօրէն, առանց քաշուելու, ստախօս է անուանում Կարապետ եպիսկոպոսին, նշանակում է այն, ճիշտ են այն լուրերը, թէ Վեհի և եպիսկոպոսի խօսակցութեան ժամանակ մէկը դասն տակը մտած՝ լսելիս է եղել նրանց և այդ մէկը հէնց ինքը Մատթէոս վարդապետն է:—Հաճեցէր ուրեմն, հայր Մատթէոս խոստովանել հրապարակով, որ դուք դասն տակից լսել էք ամբողջ խօսակցութիւնը, պոռացէք, որ հարազատ ճշմարտութիւնը ձեր գրածն է, զուցէ այդ կը հաստատէք փաստերով ևս, այն ժամանակ հաւաաացած եղէք, որ առաջինը մենք կը լինենք Կարապետ եպիսկոպոսի ճակատին ստախօս պատուանունը անջնջելի կերպով գրողն ու նրան անարգանքի սիւնին գամողը. այլապէս, ինչո՞ւ ձեզ պետք է հաւատալ և ոչ Կարապետ սրբազանին, որ իր խօսակցութիւնը գրի առած՝ խօսակցին է տուել: Բայց որ, ընթերցող, ստախօսութեան բարեմասնութեամբ օժտուածը հէնց ինքը Մատթէոս վար-

դապետն է և ոչ Կարապետ եպիսկոպոսը անաւասիկ ձեզ ապացոյցը:

IV

Իր յօդուածի III հատուածը Մատթէոս վարդապետն այսպէս է սկսել. «Կարապետ եպիսկոպոսն իր հրաժարագրի մէջ սուտ է խօսում. նա ասում է, որ կաթողիկոսը անբարեհաճ է եղել միշտ դէպի ինքը. սուտ է»: (Ընդգծումներն իրենն են): Ապա իր այս թեզն ապացուցանելու համար յիշում է այն փաստը, որ Վեհն իր խրախոյսն ու զոհունակութիւնն է ուղարկել սրբազանին, նրա թեմում շրջազայելու առթիւ: Լաւ: Կարապետ սրբազանի հրաժարականը տպուած՝ հրապարակի վրայ է, փոփոխութեան ենթարկել այն, բառ աւելացնել կամ յապաւել՝ անհնարին է: Արդ՝ ինչպէ՞ս եմ Ձեզ, աշխարհի երեսին գտնուող և հայերէն կարգալ իմացող պարոններ, ցոյց տուէք մեզ այն տողը, որտեղ Կարապետ եպիսկոպոսը ասած լինի թէ կաթողիկոսը միշտ անբարեհաճ է եղել դէպի ինքը. մենք որոնեցինք, որոնեցինք և չը գտանք: Հաճեցէք դուք ցոյց տալ, հայր Մատթէոս վարդապետ և ապացուցել, որ ստախօս չէք: — «Հովտ»-ի մէջ Կարապետ սրբազանն ինքը (ձեր յօդուածից առաջ) խոստովանում է, որ առաջ Վեհը շատ բարեհաճ է եղել դէպի ինքը: Մեզ, մեզ հետ շատ շատերին էլ յայտնի է այդ փաստը: Մենք,

օրինակ, ամենաստույգ պղբերից տեղեկութիւն
ունենաք, որ Վեհի յոյսը Կարապետ, Գարեգին,
Յուսիկ և այլ վարդապետներն են եղել. այդ մար-
դիկն են, ասել է նա, որ էջմիարձնում գործ են կա-
տարում ու պիտի կատարեն. բայց յետոյ... «նեն-
գաւոր բարասանքներն ու չարախօսութիւնները»
իրենց դերի մէջ են մտել, երկաթի տակ կրակ
վառել և երկաթը ծռել: Չեր, հայր Մատթէոս,
«թէ և շատ էլ արևովը չէր խընդում, քանի որ
վերջըս (մենք ենք գծում) համոզուել էր նրա ինչ
լինելու մասին» խօսքերը գալիս են լիովին հաս-
տատելու սրբազանի ակնարկները. ինքներդ ապա-
ցուցանում էք «բամբասանքների» և «չարախօսու-
թիւնների» գոյութիւնը: «Սորամանկ աղուէսն, հայր
սուրբ, ջուխտ ոտով թակարդ կընկնի»:

Այս էր անհա հրաժարականի ա. «սուտն»
ըստ Մատթէոս վարդապետի: Սրանից պատ նա
բ. և գ. «ստեր» է առաջ բերում: Թէ բ. «ստի»
վերաբերմամբ սվ է արդարացին կամ անիրաւը՝
Կարապետ եպիսկոպոսը թէ՞ Մատթէոս վարդա-
պետը, ասել չենք կարող: Անշուշտ Կարապետ
սրբազանն ինքը Մատթէոս վարդապետի այս
յօդուածն անպատասխան չի թողնի. այն ժամանակ
մենք բոլորս վերահասու կլինինք այդ խնդրին.—
«Հրաժարագրի մի երրորդ սուտն էլ այն է, գրում
է Մատթէոս վարդապետը որ իբր թէ ինքը (Կա-
րապետ եպիսկոպոսը) վերջին դէպքից վիտարուած
է հրաժարուում Ատրպատականի առաջնորդութիւ-

նից»: Որ Կարապետ եպիսկոպոսը մի քանի ան-
գամ ցանկացել է հրաժարուել այդ թեմից, այդ
ինքն ևս խոստովանուում է հէնց հրաժարականի
մէջ: Բայց և այնպէս նա Վեհին հնազանդելով ու
«իր թեմ վերադառնալու կարևորութիւնն զգալով»
յօժարել է ու գնալու ցանկութիւն յայտնել որոշ
պայմանաժամով: Բայց միթէ պարզ չէ ձեզ հա-
մար, հայր սուրբ, որ ոչ մի պատուազգաց մարդ
այդպիսի դէպքից յետոյ այլևս բնաւ երբէք չէր
յօժարի թեմ վերադառնալ. ինչպիսի անպատիւ
մարդ պէտք է լինի մէկը, որ իր իշխանաւորից
«ստախօս» մակդիրն ստանայ, նրա կատարեալ
անվստահութիւնն ու անբարեհաճութիւնը տեսնի
և այնուամենայնիւ շարունակի նրա փոխանորդը
հանդիսանալ և այն սր պատիւ ունեցող հողածինն
է, որ ճիշտ այնպէս չէր վարուի, ինչպէս արել է
Կարապետ եպիսկոպոսն, այսինքն չէր հրաժարուի:
Ինչու այս պարագան «սուտ» է համարուում, մի-
թէ դուք ինքներդ այդպէս չէիք անի.— Եւ եթէ
ճիշտ են այն խօսքերը, հայր Մատթէոս, որ դուք ա-
սել էք Վեհին Կարապետ եպիսկոպոսի ձեռնադրու-
թեան առթիւ, ապա դուք եթէ մազաչափ անգամ
բարեխղճութիւն ունենայիք ներկայ խնդրում ամե-
նակն ծպտուն չպիտի հանէիք: Վանական անհաշտ
թշնամին իր ոխերիմի, որի արիւնը իմելու պատ-
րաստ է նա, դատաւորը լինել չի կարող: Բայց
ձեր այս խօսքերից մեզ համար շատ բան է պարզ-
ուում: «Կարապետ վարդապետի վրայ գործ կայ

85/1

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՍՏՆՈՒՄԱՐԿԱՆ

սինսօղում, ի՞նչ պատիւ կըբերի ձեռնադրողին և ձեռնագրուողին, եթէ վաղը նա դատուի իբրև եւպիսկոպոս՝ բառերը ամենևին չեն սագում սինսօղի անդամ Մատթէոս վարդապետի բերանում:

Ի՞նչն է ձեզ այստեղ խօսեցնողը: Եպիսկոպոսական աստիճանի պատուի՞, թէ՞ Մայր Աթոռի շահի նախանձախնդրութիւնը: Ոչ մէկը և ոչ միւսը: Եթէ դուք, գոնէ իբրև հոգևորական, ամենափոքր չափով անգամ ակնածէիք եկեղեցական այդ աստիճանից, ապա ձեզ ամենևին թոյլ չէիք տալ այնպիսի անպատշաճ ոճով խօսելու մի մարդու մասին, որ այն աստիճանն ունի և հէնց այն Հայրապետից է ստացել, որի անկոչ պաշտպանն ու յիշատակ յարգողն էք ձեռնում: Աւելի ծիծաղելի կըլինէր ենթագրել, թէ ձեզ այդ տողերը թելագրողը Մայր Աթոռի շահի պաշտպանութեան գիտակցութիւնն է եղել: Այն վարդապետը, որ գոզ արքեպիսկոպոսի գաղած տանեակ հազարներու գործը ծածկողներից ու նրան անըասիր հռչակողներից մէկն է հանդիսացել էջմածնի սինսօղում, որ իր անձի համար անպատուութիւն չի համարում աթոռակցելու նրան և նրա հետ մէկ տեղ հանգիստ խղճով վճիռներ կայացնելու, բարոյական և ոչ մի իրաւունք չունի այստեղ պատուի խընդիր յարուցանելու: Հետեւաբար խնդրի աստատը բոլորովին այլ բան է:— Էջմիածնի ներկայ միաբանութեան մէջ այն ո՞ր վանականն է, որ իր անձի վսեմութեամբ, սղղին

ու եկեղեցուն մատուցած բազմադիմի ծագայութիւններով, իր կոչմանն ու պաշտօնին ամենայն անձնուիրութեամբ և հաւատարմութեամբ սպասաւորելու համար ամենից շատ և ամենից շուտ իրաւունք կարող էր ունենալ եպիսկոպոսական սրբազան աստիճանին ակնկալելու, եթէ ոչ ձեզից բազմիցս ցեխոտուած Կարապետ վարդապետն ու այժմ եպիսկոպոսը, և այն ո՞ր կաթողիկոսը պէտք է լինէր, որ էջմիածնի միաբանութեան մէջ, ինքնարեքարար ու առանց թելագրանքի, իր ձեռքը ամենից տռաջ չը պիտի դնէր այն արժանաւոր գլխի վրայ, որի կրողը Կարապետ անունն ունէր և ունի: Վեհափառ կաթողիկոսի առաջ ձեզ, հայր Մատթէոս, համարձակութիւն տուողն ու յանդգնութիւն ներշնչողը բոլորովին այլ հիմունք ունի. և անա թէ ինչ:— Դուք շատ լաւ գիտէք որ վերջին կաթողիկոսական ընտրութիւնների ժամանակ Կարապետ վարդապետի անունը շատ շատերն էին տալիս, այն էլ գիտէք, որ պետական օրէնքը չէր թոյլ տալիս վարդապետներին թեկնածուների ցանկի մէջ դնելու: Արդ՝ եթէ դեռ վարդապետ Կարապետի անունը մէջ տեղ էր գալիս, սրչափ աւելի շուտ հրապարակ կըգար եպիսկոպոս Կարապետի անունը. և դուք որ տարիներից ի վեր թունալից ատելութիւն էք տածում դէպի ձեզ համար միանգամայն անհասանելի այդ բարձր անձնաւորութիւնը, որ դեռ Ալէքսանդրապօլի յաջորդ ժամանակ շատ յաճախ բոլորովին անտեղի

կեղտեր էք շարտել այդ մարդու հասցէին, ընկա-
կան է, ոչ մի կերպ չէիք կարող հանդուրժել, որ
ձեզ համար ատելի այդ անձնաւորութիւնը եպիս-
կոպոսանար... Ահա մաքրակրօն հայր սուրբ, այս-
տեղ, միայն «այստեղ է թաղուած շահ գլուխը»:

V

Հակառակ Մատթէոս վարդապետի բոլոր
ձիգերին, սակայն Կարապետ վարդապետը եպիս-
կոպոս է ձեռնադրուած և որ գլխաւորն է Հայե-
լով հրէշային լուրեր տարածուեցան աշխարհի
ամեն կողմ գանաղան վարիացիներով, նա Կարա-
պետ եպիսկոպոսը, լուրջ թեկնածու է համարուում
կաթողիկոսական զահի համար: Բայց Մատթէոս
վարդապետը չի վհատում, և ահա նա, նոր ոգի
առած, գրիչը թաթախած իր ատելութեան թոյնի
մէջ, մի առանձին չարամտութեամբ շարագրել է
իր յօդուածի IV, V և VI հատուածները և Կա-
րապետ եպիսկոպոսի «քննական կենսագրութ-
իւնն» է հրամցրել ընթերցողներին, որի իւրա-
քանչիւր տողի տակից Մատթէոս վարդապետի
փոքրիկ անձն է երևան գալիս իր անմաքուր
հաշիւների դաւթարը ձեռքին (Էջմածնում Մատ-
թէոս վարդապետը յայտնի է իբրև «պամֆլէտաչի»:
— Կարապետ եպիսկոպոսն իր մասնագիտական
կրթութեամբ Էջմիածնին օգտակար է եղել հազիւ
2 թուանշանի արժողութեամբ, — ասում է հայր

սուրբը, նա անվարչական՝ վարչական պաշտօն-
ների է ձգտել ու ձգտում՝ «որքան կարելի է մեծ,
ախորժելի պատառի տիրանալու»... Բաները թաւ-
րիղում՝ գլուխը Ռուսաստան է եղել՝ աչքը տնկած
Ռուսահայ թեմերի վրայ «չատ և կանոնաւոր ու-
ճիկ ստանալու» համար Էջմիածնից դուրս գնալ
է աշխատել այն ժամանակ, «երբ ներսի դրամա-
կան հաշիւների հետ կապ ունեցող պաշտօնները
ուրիշների ձեռքումն են եղել կամ Էջմիածնում
հաց չի եղել», «նպաստներ» է ստացել Խրիմեանից
և այլն և այլն, մի խօսքով կատարեալ մի բախ-
տախնդիր: Եւ այս ամենը Կարապետ եպիսկոպոսի
մասին գրողը մի հայ վարդապետ է, Էջմիածնի
միաբան, սինոդի անդամ: Մարդ՝ Աստուած և խիղճ
մոռացած պէտք է լինի, ամօթը մէկ կողմ դրած,
ծայրայիղ յանդգնութեամբ գօտեպնդուած և բարե-
խղճութեան ու ազնուութեան վերջին մնացորդնե-
րին էլ ընդմիջա մնաք բարով ասած, որ կարողանայ
Էջմիածնի ներկայ միաբանութեան ամենից համա-
կրելի, ամենից պատրաստուած, ամենից գործու-
նեայ, շիտակ և ամենից արգասաւոր մի անդամի
հասցէին այդքան կեղտ, այդքան մուր շարտե-
լու:

Մատթէոս վարդապետը Կարապետ եպիսկո-
պոսի՝ իր մասնագիտութեամբ Էջմիածնին սուած
օգուտին դժուարութեամբ 2 թուանշան է դնում, և
այդ անում է այն մարդը, որ այդ կողմից Կարա-
պետ եպիսկոպոսի կօշիկների թելերն անգամ ար-

ձակելու արժանի չէ: Եթէ Կարապետ եպիսկոպոսը՝ իր գերմնասերէն տշխատութիւններից դուրս այլևս մատը մատին խփած չըլինէր էջմիածնում բաւական էր, որ հէնց դրանց համար միայն ամեն մի միաբան նրան հանդիպելիս իր վեղարը վերցնէր, խորը գլուխ տար ու անցնէր և իրեն համար մեծ պատիւ համարէր նրան միաբանակից լինելու համար, իսկ դրանցից ամենից յարգանքով ինքը Մատթէոս վարդապետը: — Հող ու մոխիր գլխներից Հառնակ և Հեռամանն, որ շարունակ պարծնեում էք արեւելեան ամենահին եկեղեցու սպասաւորների մէջ մի արժանաւոր գիտնականաշակերտ ունիք. վնյ ձեզ, որ յարգանքով ու պատկառանքով էք յիշում ձեր աշակերտի անունը նրա գովական աշխատութիւնից օգտելու ժամանակ ձեր դասախօսութիւնների համար, վնյ և ձեզ բոլոր գիտնական քննադատներ Կարապետ եպիսկոպոսի «Պողիկեանք» գրքի, որ բաւ չէք գտնում ձեր հիացմունքի չափն արտայայտող ի՞նչ մարդիկ էք ո՞վ էք դուք. եկէք, էջմիածին, համեցէք, առ ոտս Մատթէոս վարդապետի և ուսարձը ի նմանէ. այ մարդը, այ գիտնական պատրաստութեան տէր անձը. հայոց եկեղեցու մասին ճշգրիտ տեղեկութիւններ անս սրա գիտութիւնից ջամբեցէք .. Հապա Կարապետ եպիսկոպոսի հայերէն աշխատութիւնները, հապա նրա հայոց եկեղեցու քննական պատմութիւնը (որի նմանը դեռ չկայ հայոց գրականութեան մէջ

մասն I.), նրա բազմաթիւ ուսուցնասիրութիւններն հրատարակութիւնները, «Արարատի» խմբագրապետութիւնը, տեսչութիւնը, ուսուցչութիւնը.... — Ամեն անգամ, երբ ներքին և արտաքին թշնամիներն անեղ թափով յարձակուում են էջմիածնի ու նրա միաբանութեան վրայ, ասացէք խնդրեմ, ո՞վ էր, որ զօրեղ գրչով պաշտպան էր կանգնում իր մայրենի եկեղեցուն և ցոյց տալիս, որ էջմիածնի միաբանութեան մէջ մարդիկ կան: Երբ վենետիկի միաբանութիւնը իր գլխաւոր ուժերը, ապա և իր «մատեան գունդը» հանից ասպարէզ հայ առաքելական եկեղեցին աղանդաւոր յայտարարելու, ո՞վ էր որ սարի նման կանգնեց «Արարատի» Մասիսին ըարեքար և հպարտ ու հուժկու ձայնով սաստեց. «Յետ կանգնեցէք, մեռած չենք պատկառեցէք էջմիածնի միաբանութիւնից»... և հողմը լռեց: Ո՞ւր էին այն ժամանակ հայր Մատթէոսները. այս մարդու տուած օգտին էք հազիւ հազ 2 նշանակում, այդպէս էք երախտահատոյց լինում հայոց եկեղեցու հօր ախոյեանին և ձեր բոլորիդ երեսը մերայնոց և օտարների առջ պարզ անողին. ապերձխտ մարդիկ: Վերջապէս երբ պետք է դադարի «արեղայական հալածանքը» հայոց եկեղեցու սպասաւորների մէջ:

VI

Ահա այդ մարդու՝ Կարապետ եպիսկոպոսի՝ տուած օգուտին է, որ Մատթէոս վարդապետը դըժ-

ուարութեամբ 2 նշանակելով կցում է, թէ նա, Կարապետ եպիսկոպոսը, վարչական պաշտօնները յետևից է ընկած, թէև վարչագէտ չէ, «որքան կարելի է մեծ, ախորժելի պատառի տիրանալու շատ և կանոնաւոր սովորով ստանալու»...

Երբ Կարապետ եպիսկոպոսն էջմիածնի ներսն էր և իր պաշտօններով ճեմարանի՞նե տկարացած՝ հայ մամուլի մի մասը, գուցէ նաև Մատթէոս վարդապետը ահագին վախաստուն էր բարձրացրել, որ «աստուածաբան» վարդապետները էջմիածին «փափուկ» պաշտօնների կոթնած՝ չեն մտածում ժողովրդի մասին և ժողովրդի մէջ չեն դուրս գալիս: Մինչև անգամ հայ բանաստեղծներից մէկն այդ հանգամանքը նիւթ դարձրեց իր գրչին. նախանձելով աստուածաբանների վիճակին՝ Պառնասի դաւակը փափագ յայտնեց աստուածաբան լինելու՝ Մայր-Աթոռում փափուկ պաշտօն ստանալու համար:—Եւ էջմիածնի անդրանիկ աստուածաբան Կարապետ եպիսկոպոսը ելաւ էջմիածնից ու ժողովրդի մէջ մտաւ: Երևանի հայրապետական թեմի փոխ թեմակալի պաշտօնն էր վարում նա: Վրայ հասան հայ-թրքական արհաւիրքները: Կարապետ եպիսկոպոսը (այն ժամանակ վարդապետ) սրի բերանին ու գնդակների տարափի տակ էր կանգնած. նրա ձեռքը կրակի միջից էր գալիս. անձնազոհութեան այնպիսի հոյակապ օրինակ ցոյց տուեց նա, որ նրան առաջ հայհոյող բերաններն անգամ գովասանքի փոխուեցան: Ժողովուրդը սի-

րեց իր անձնուրաց հովուին. բազմաստորագիր համախօսականներով — պատգամաւորութիւններ գնացին էջմիածին՝ եպիսկոպոսացնելու արժանաւոր վարդապետին. սակայն նրա «մազերը սպիտակած չէին», ուստի և ժողովրդի խնդիրը մերժուեցաւ:

Այնուհետև Կարապետ վարդապետը Ատրպատկանի առաջնորդ ընտրուեցաւ այն ժամանակ, երբ կուսակցական թշնամանքը լեռնացած կանգնած էր նրա առաջ և երբ նրան ևս «թքակոլով» անել էին ցանկանում: Կարճ միջոցում Թաւրիզում նա այնպիսի համակրութիւն ձեռք բերեց հայ, պարսիկ և ռուս շրջաններում, «Մշակը» այնպիսի գովասանական յօդուածներ տպեց նրա մասին, որ պիտիների շատ քիչ ընտիր առաջնորդներ են արժանացել: Կարապետ եպիսկոպոսի հրաժարականի լուրն առնելուն պէս էլ՝ պատգամաւորական ժողովը շտապեց նախ հեռագրով, ապա գրաւոր թղթով հայցել Վեհափառ-Կաթողիկոսին՝ չընդունել հրաժարականն ու սրբազանին իրենց ուղարկել:—Եւ այսպէս, Կարապետ եպիսկոպոսը երկու թեմում է եղել. ամեն տեղ էլ սիրուել ու յարգուել. ամեն տեղ էլ նա ժողովրդի բարօրութեան համար գլուխը յետ դըրած է եղել: Այսօր, սակայն վեր է կացել Մատթէոս վարդապետը և ասում, — Կարապետը վարչական չէ, նա դրսում պաշտօն չպիտի վարի: Մթթէ ձեռք աշխարհում, հայր սուրբ սիրուում և գնահատուում են անվարչական, ան-

գործունեայ և անպէսք առաջնորդները, որտեղ է ձեր լրջմտութիւնը: Վերջապէս որ կըրտակն ընկնի այդ Կարապետ եպիսկոպոսը՝ իր օձիքը ձեզ նմաններէց ազատելու համար. էջմիածնո՞ւմ մնայ, թէ՞ ժողովրդի մէջ. ո՞ւմ լսի նա. ձե՞զ, թէ՞ ժողովրդի ու մամուլի ձայնին:

Արդ՝ վերոգրեալ այդ բոլորը գիտնալուց յետոյ, ի՞նչպէս էք դուք ձեզ թոյլ տալիս գրելու, որ Կարապետ եպիսկոպոսը Թաւրիզի վրայ նայել է միայն եպիսկոպոսանալու նպատակով: Էջմիածնի որ վարդապետը, իր որ արժանիքների համար նրանից շուտ կըձեռնադրուէր: Ո՞ր ձեռքն է, որ կըզլանար ամենից առաջ հէնց նրա գլխին դըրուելու: Այս մէկ: Միւս կողմից այս էլ իմացէք, հայր Մատթէոս, որ յիրաւի, թէև շատ «մարդկանց» իրենց պաշտօնն ու ստացած կոչումն է մնարդ դարձնում, լինին նրանք վեղարաւոր թէ անվեղար և կամ մուսուլմաններ, այդ միևնոյն է, բայց և կան սակաւաթիւ այնպիսիները, որոնք բազմութեան միջից բարձրանում—ծառանում են մեր առաջ իրենց ներքին-մտաւոր-բարոյական նկարագրի և արժանիքների շնորհիւ: Վերցրէք դուք, օրինակ, Կարապետ եպիսկոպոսի վրայից նրա եպիսկոպոսական աստիճանը, առէք նաև նրա վեղարն ու վերարկուն, նա կըմնայ այնուամենայնիւ հրապարակում կանգնած իբրև մի մնարդ, որ իր ամբողջ գլխով բարձր կերևայ ո՛չ միայն բոլոր հոգևորականներից, այլև հայ մտաւոր ասպարէզ-

ներին տիրացած շատ աշխարհական առաջնորդներէց: Իսկ հապա փորձեցէք վայր դնել ձեր պաշտօնը և հանել ձեր վերարկուն ու վեղարը և մըտնել հասարակութեան մէջ. ի՞նչ գին կունենաք դուք. ձեզ այն ժամանակ, հայր Մատթէոս, դժուար թէ «միկրոսկոպով անգամ գտնել կարելի լինի»:

VII

Դառնում ենք Մատթէս վարդապետի ամենից վրդովեցուցիչ ու զազիր, միևնոյն ժամանակ մարդ վարկաբեկելու համար այնքան ձեռնտու պարագաներին՝ Կարապետ եպիսկոպոսին շահախնդրութեան մէջ մեղադրող կէտերին, որոնց հետ ընթերցողն արդէն ծանօթ է մեր յօդուածի 5-րդ հատուածից: Նախորդ հատուածում ցոյց տուինք, որ տարիներ առաջ հայ մամուլն էր մեղադրում Կարապետ վարդապետին, որ նա էջմիածնում «փափուկ պաշտօններ է վարում և ժողովրդի մէջ չէ գնում» Այժմ Տէր Մատթէոսն է մեղադրում, որ ժողովրդի մէջ է գնում «ախորժելի, պաշտօնների տիրանալու», ժշատ և կանոնաւոր ոտճիկ ստանալու» համար: Այս ի՞նչ հանելուկ է: Հանելուկի լուծումը մեր կարճ խելքով այս է. ամեն պաշտօնի մէջ էլ Կարապետ եպիսկոպոսը պիտանի է եղել և ահագին դորձ կատարել. փոքրօրի հակառակորդներն այդ տանել չեն կարող. չէ՞ որ աշխատասէր, դործունեայ, ժողովրդասէր մարդու կողքին—նման բա-

ընժամանակ թիւններէց զուրկ մարդկանց ապրիկարութիւնն առանձնապէս աչք կը ծակի: Ի՞նչ պէտք է անել: Կարապետ եպիսկոպոսին դասալիք կամ կարգալիք անել, կամ իրենց միջից զուրս քշել չեն կարող. միակ զէնքը մնում է անուանարկեղն ու վարկարեկելը. եթէ նպատակներին չհասնեն, գոնէ իրենց մասին խօսել կը տան. «տեսէք քոթոթն այնքան քաջ է...» մի հին ծանօթ և ընդունուած զէնք հայկակական սև, անշնորհակալ իրականութեան մէջ: Եւ հայր Մատթէոսը այս փորձուած զէնքին է դիմել:

Ըստ նրա՝ Կարապետ եպիսկոպոսը էջմիածնից զուրս գալ է աշխատել այն ժամանակ, «երբ ներսի դրամական հաշիւների հետ կապ ունեցող պաշտօնները ուրիշների ձեռքումն են եղել կամ էջմիածնում հաց չի եղել»: Բարբ. քննենք այս «մատթէոսեան ճըշմարտութիւնը»: Մի րոպէ ընդունենք, որ այս թեզը զուտ ճշմարտութիւն է: Այն ժամանակ սակայն մենք լիովին իրաւունք ունենք այդ թեզի կողքին և այս անտիթեզը դնելու. «երբ ներսի դրամական հաշիւների հետ կապ ունեցող պաշտօնները իր (Կարապետ եպիսկոպոսի) ձեռքում են եղել կամ էջմիածնում հաց է եղել, նա (Կարապետ եպիսկոպոսն) ներսն է մնացել և սինթեզ՝ «ուրեմն Կարապետ եպիսկոպոսը այդ ժամանակ «մեծ, ախորժեղի պատաններ է տիրացել և շատ, կանոնաւոր ոտճիկ ստացել»: Արդ՝ տեսնենք, որոնք են ներսի իւղալի ի պաշտօն-

ները և ի՞նչ «մեծ, կանոնաւոր ոտճիկ» է ստացել սրբազանը: շնորսի դրամական հաշիւների հետ կապ ունեցող պաշտօնները» սինօզի, ձեմարանի «Արարատի», տպարանի, վանական կառավարութեան և ազարակի պաշտօններն են: Առաջին և վերջին հաստատութիւնների պաշտօնների հետ Կարապետ եպիսկոպոսը ոչ մի առընչութիւն չի ունեցել. կապ չի ունեցել նաև տպարանի հետ. շատ կարճ ժամանակով վանական կառավարութեան սոսկ անդամ է եղել միայն. իսկ ձեմարանի և «Արարատի» հետ նա, յիրաւ, երկար ժամանակ գործ է ունեցել. հետևաբար Մատթէոս վարդապետի ակնարկը ձեմարանի և «Արարատի» հետ կապ ունեցող պաշտօններին է վերաբերում: Լաւ: Տեսնենք հիմա ի՞նչ պաշտօններ է վարել նա: 94 թուից պ. Կարապետ Կոստանեանի տեսչութեան օրով Կարապետ եպիսկոպոսը ձեմարանի տեսչի օգնական և ուսուցիչ է եղել ամբողջ 5 տարի. յետոյ 3 տարի տեսուչ և ուսուցիչ. Կոստանեանի բ. տեսչութեան ժամանակ ուսուցիչ 1 տարի և Գարեգին վարդապետի տեսչութեան օրով դարձեալ ուսուցիչ 1 տարի, այսինքն 5 տարի տեսչի օգնական է եղել, 3 տարի տեսուչ և 10 տարի էլ ուսուցիչ: Ինչ «Արարատի»-ն է վերաբերում, ապա նա (Կարապետ եպիսկոպոսը) պ. Ն. Քարամեանի խմբագրապետութեան օրով այդ թերթի գլխաւոր և ամենաբեղուն աշխատակիցն է եղել, յետոյ դարձել խմբագրապետ, կրելով թերթի

ամբողջ ծանրութիւնը գրեթէ միայն իր ուսերի վրայ: Իսկ ի՞նչ է ստացել նա այդ կարևոր և բազմաթիւ պաշտօններէ համար:—Ճեմարանի տեսչի սոճիկը 2 հազար 400-ից երբէք պակաս չի եղել (առանց դասերի). օգնականի սոճիկը անշուշտ դրա կէսը պէտք է հաշուել. իսկ ուսուցիչի դասագինը լսարաններում 75-ական: Կարապետ եպիսկոպոսի ունեցած դասերի թիւը (մեծ մասամբ լսարաններում) շուրջ 12 — 18 — 20 է եղել, տեսչութեան ժամանակ հարկաւ քիչ: Արդ՝ հաճեցէք ինչդրեմ հաշուել թէ այդ 10 տարուայ ընթացքում ինչ կարող էր ստանալ Կարապետ եպիսկոպոսը իր այդ պաշտօնների համար և իրօք ի՞նչ է ստացել: Առաջին 5 տարին, երբ եղել է տեսչի օգնական, ուսուցիչ, «Արարատի գլխաւոր աշխատակից և միաբան վարդապետ, Կարապետ եպիսկոպոսը ստացել է տարեկան ոչ աւելի ու ոչ պակաս, քան միմիայն 300 բուրքի արծաթ դրամ վարձատրութիւն, այսինքն ճիշտ այնքան, որքան ստանում էր Էջմիածնում ամեն մի «Ղուկաս վարդապետ», թէկուզ այդպիսիները ու ոչ մի պաշտօն չըկատարէին ու նոյն իսկ ժամ չըգնային լոկ սղօթելու համար: Իսկ տեսչութեան ժամանակ՝ այդ պաշտօնի և ուսուցչութեան համար ստացել է 7 թէ 8 հարիւր. վերջին երկու տարին արած ուսուցչութեան համար՝ կէս դասագին. իսկ «Արարատի» աշխատակցութեան ու խմբագրապետութեան համար՝ ու ոչ մի կոպէկ:

Ահա ձեզ, ընթերցող Կարապետ եպիսկոպոսի ստացած «շատ կանոնաւոր սոճիկները» և այն «մեծ, ախորժելի պատանները», որոնց նա տիրացել է այն ժամանակ, երբ «ներսի դրամական հաշիւների հետ կապ ունեցող պաշտօնները» իր ձեռքին են եղել: Միաժամանակ մի քանի պատասխանաւոր պաշտօն վարել և 5 տարի շարունակ, 300 (երեք հարիւր) բուրքի ստանալ—իրաւ որ չաղ սոճիկ է մի համարաբանական մարդու համար... Եւ եթէ հոգեւոյս Խրիմեան կաթողիկոսը այդ ծայրայեղ անարդար վարձատրութիւնը տեսնելով՝ երբեքն նըպաստեւր է տուել—կորած տեղ է տուել. և միթէ դատապարտութեան արժանի է, երբ մի ուրիշը նրա արած աշխատանքի համար պատասխան ստանալիքի $\frac{1}{4}$ մասն անգամ չի անի, մինչ նարկայումս Էջմիած. ամեն մի պաշտօն վարձատրուում է կանոնաւորապէս և հազարների տէր միաբանները յաճախ հարիւրներով նըպաստեւր են ստանում բժշկութեան գնալու պատրուակով...

Այստեղ մենք մեր խօսքը կտրում ենք, դեռ ասելիքներս չաւարտած առանց այն էլ մեր յօգուածը շատ երկարեց: Սակայն այդքանն էլ բաւական էր ցոյց տալու ընթերցողին, թէ Մատթէոս վարդապետի «ճշմարտութիւններն» ի՞նչ գին կարող են ունենալ իրազեկ մարդկանց համար և թէ նրա յօգուածի ամբողջ աստառն ի՞նչ է եղել ու ի՞նչու հէնց այժմ՝ նա իր թունաւոր սլաքներն այդ անաւոր հակառակորդի դէմն է ուղղել:

